

नोकरी करणाऱ्या व न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याचा तुलनात्मक अभ्यास

कांचन जी. पाटील

पीएच डी संशोधक
पदवीत्तर शिक्षणशास्त्र विभाग
कवि कुलगुरु कालिदास संस्कृत
विश्वविद्यालय, रामटेक महाराष्ट्र भारत

डॉ. इंदुमती भारंबे

निवृत्त विभाग प्रमुख
पदवीत्तर शिक्षणशास्त्र विभाग
कवि कुलगुरु कालिदास संस्कृत
विश्वविद्यालय, रामटेक महाराष्ट्र भारत

प्रस्तावना

समाजरूपी रथ विकासाकडे दौडवायचा असेल तर पुरुषरूपी चाकासोबत स्त्रीरूपी चाकालाही तेवढीच चालना मिळणे गरजेचे आहे. याच विचाराने स्त्रियांना शिक्षणाची दारे उघडी झाली व स्त्री शिक्षण घेण्यासाठी घराबाहेर पडली.

बदलत्या काळाबरोबर बदलणारे जीवनमान आणि त्या अनुषंगाने नव्याने अनुकरण करणारी जगण्याची सुधारित जीवन पध्दती अंगीकारल्यामुळे साहजिकच त्याचा आर्थिक ताण कुटुंब प्रमुखावर येऊन पडतो. त्यातच नवतरुणांना नोकरी लागताच स्वतःचे घर असल्याची तीव्र इच्छा आणि कालांतराने वाढणाऱ्या कुटुंबाच्या सदस्यांची संख्या, मुलांचे शिक्षण, शारीरिक उद्भवणाऱ्या आकस्मिक व्याधी व इतर घरगुती बाबींवर होणाऱ्या खर्चाची पूर्तता करता करता कुटुंब प्रमुखांची उडणारी आर्थिक तारांबळ थांबविण्यासाठी व आपले आयुष्य सुखसमाधानाने घालावे याकरिता पतीबरोबर पत्नीही अर्थार्जनासाठी घराबाहेर पडली. कारण कुटुंबाच्या स्थैर्यासाठी आर्थिक प्राप्ती आवश्यक असते. परंपरागत समाजात ही जबाबदारी प्रमुखतः पुरुषांची मानली जात असे. परंतु बदलत्या सामाजिक व्यवस्थेत स्त्रियासुद्धा अर्थार्जन करू लागल्या आहेत.

डॉक्टर, इंजिनियर, प्राध्यापक, शिक्षक, संशोधक, वैज्ञानिक, आयुर्वेद, आयुर्विमा, शासकीय अधिकारी, उद्योजक, आर्कीटेक्ट, प्रशासक, दुकानदार, गुंतवणूकदार बँक व्यवस्थापन, राजकारणी,

कांचन जी. पाटील

डॉ. इंदुमती भारंबे

1Page

समाजसुधारक, विमानसेवा पायलट अशा सर्व जबाबदाऱ्या तिने स्विकारल्या आहेत आणि यशस्वीरित्या पार पाडल्या आहेत. आज एकही क्षेत्र सुटले नाही की, जेथे स्त्री काम करीत नाही. स्त्रियांनी यशाची उच्च अतिउच्च शिखरे सर्वच क्षेत्रात पादाक्रांत केलेली आहेत. स्त्रियांनी आज सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, शैक्षणिक सांस्कृतिक या सर्वच क्षेत्रात आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा उमटविलेला आहे तर काही स्त्रिया उच्चशिक्षित होऊन तर काही स्त्रिया कमी शिकून सुध्दा कुटुंबात मुलांवर योग्य संस्कार करण्याचे काम करीत आहे.

समाजातील एक महत्त्वाची संस्था म्हणजे कुटुंबसंस्था. कुटुंबे कुटुंबे मिळून समाज घडतो. कुटुंब संस्था ही संस्था समाजाचा आधार आहे कारण या संस्थेवरच समाजाचे अस्तित्व असलंभून असते. कुटुंब संस्था ज्या घटकाभोवती गुंफलेली असते तो घटक म्हणजे व्यक्ती ! व्यक्तीचा जन्मापासून मरेपर्यंतचा फार मोठा कालखंड हा कुटुंबातच जात असतो.

संयुक्त कुटुंबाची जागा आता छोट्या कुटुंबाने घेतल्यामुळे स्त्रीची जबाबदारी वाढली आहे. घर सांभाळायचे, मुलांचे संगोपन करावयाचे, पतीची मर्जी राखावयाची, नोकरी उद्योगधंदा नीट व नियमित करावयाचा, दिवसा मोठा हिस्सा घराबाहेर घालवायचा जमल्यास सामाजिक कलात्मक, वाडूमयीन वगैरे छंद जोपासावयाचे, स्वतः व्यक्तिनिष्ठ झाल्यामुळे आप्तोष्टांपासून दूर राहावयाचे इत्यादी जबाबदाऱ्या स्त्रीला पार पाडावयाच्या असतात.

सध्याची सामाजिक परिस्थिती पाहता दोघेही कमावते आहे. संसारासाठी तिचा आर्थिक दृष्ट्या जरी हातभार लागत आला तरी संपूर्ण संसाराची/मुलांची जबाबदारी तिच्यावर पडते आहे. आज काही महिला उच्च शिक्षित होऊन संसाराला हातभार लावण्यासाठी नोकरी करीत आहे तर काही महिला उच्चशिक्षित किंवा कमी शिकलेल्या आहेत पण त्या नोकरी करीत नाही कुटुंबातील वडीलधाऱ्या मंडळीचे, मुलांचे संगोपन करतात. नोकरी आणि कौटुंबिक जबाबदाऱ्यांमुळे किंवा फक्त कौटुंबिक जबाबदाऱ्यांमुळे या दोन्ही प्रकारच्या महिलांवर एक प्रकारचा ताण येतो त्याचा परिणाम त्यांच्या मानसिक स्वास्थ्यावर होतो कां ? याचा अभ्यास करणे हा संशोधनाचा मूळ हेतू आहे.

संशोधनाची आवश्यकता -

पूर्वी 'चूल आणि मूल' एवढ्यापुरतेच स्त्रीला स्वातंत्र्य होते. परंतु आज विज्ञान व तंत्रज्ञानाच्या युगात स्त्रीचे स्थान केवळ 'चूल आणि मूल' इथपर्यंत मर्यादित न राहता स्त्री यशाची नवनवीन शिखर गाठण्याचा प्रयत्न करते आहे. त्यामुळे 'चूल आणि मूल' या रिंगणातून बाहेर पडून खऱ्या अर्थाने अर्धांगिनी व घरादाराला पुढे नेणारी आई झाली आहे. त्यामुळे केवळ आदर्श पत्नी, माता व गृहिणी हिच स्त्रीची भूमिका आता राहिली नाही तर घराबाहेर विविध क्षेत्रात प्रगती करण्यास सज्ज झाली आहे.

आपल्या कुटुंबाच्या संपूर्ण विकासासाठी, गृहसुधारणेसाठी आणि बाल्यावस्थेच्या अत्यंत संस्कारक्षम वयात मुलांच्या चारित्र्याची योग्य जडण-घडण करण्यात कुटुंबात स्त्रीची महत्वाची भूमिका असते. आपल्या अपत्यांवर चांगले संस्कार करून त्यांनाही त्यांच्या क्षमतेनुसार व अभिरूचीनुसार शिक्षण घेऊन सक्षम बनविण्यात स्त्रीची भूमिका महत्वाची ठरते.

कुटुंबातील स्त्री पुरुषांना वेगवेगळ्या भूमिका पार पाडावयाच्या असतात. पुरुष हा पती, बाप, भाऊ, काका, मामा तर स्त्री पत्नी, सासू, काकू, मामी, आत्या, नणंद, आजी इत्यादी भूमिका पार पाडीत असते.

संसाराचा आर्थिक भार आज एकटा पुरुष पेलू शकत नाही. म्हणून आज स्त्रिया घराबाहेर पडून पुरुषांच्या बरोबरीने वेगवेगळ्या क्षेत्रात काम (नोकरी) करीत आहे. तर काही उच्च शिक्षित होऊन नोकरी न करता आपल्या मुलांवर योग्य संस्कार करून आदर्श नागरिक घडविण्याचे काम करीत आहे. तर अशिक्षित स्त्रिया छोटीमोठी कामे करून चार पैसे मिळवून संसाराला हातभार लावीत आहे.

जीवनसंसाराचा रथ नीटपणे धावण्यासाठी स्त्रीपुरुषरूपी रथाची दोन्ही चाके सारखीच गतिशील असायला हवीत. पण नोकरी करणाऱ्या व नोकरी न करणाऱ्या स्त्रियांची घरातील संपूर्ण कौटुंबिक जबाबदारी मग ते मुलांचे संगोपन असो, घरकाम असो वा कौटुंबिक नातेसंबंध जपणारा व्यवहार असो या सर्व बाबतीत फक्त स्त्रीचीच आहे व पुरुष मात्र केवळ म्हणून सन्माननीय आहे अशी भूमिका घेतली जाते. त्यामुळे स्त्रीची शारीरिक व मानसिक कुचंबना होते.

सर्वसामान्यपणे असे दिसून येते की, कौटुंबिक जबाबदाऱ्याबाबत स्त्री पुरुषांमध्ये भेद केला जातो. पुरुष कामावरून उशिरा घरी येऊ शकतात तसेच आपली व्यावसायिक प्रगती साधण्यासाठी कौटुंबिक जबाबदाऱ्या बाजूला सारू शकतात. परंतु घराबाहेर नोकरी करणाऱ्या स्त्रीला तसे करता येत नाही तेव्हा नोकरी करणाऱ्या स्त्रिया एकीकडून बेजबाबदार माता व दुसरीकडून अकार्यक्षम पत्नी असल्याचा समज सर्वत्र दिसून येतो. व नोकरी न करणाऱ्या स्त्रियांच्या बाबतीत कौटुंबिक प्रगतीच्या संदर्भात संमिश्र प्रतिक्रिया ऐकायला मिळतात.

वरील गोष्टींचा नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्यावर काय परिणाम होतो ? हे जाणून घेण्यासाठी प्रस्तुत विषयावर संशोधन होणे आवश्यक आहे.

संशोधनाचे महत्व -

आजच्या सामाजिक परिस्थितीत पुरुष आणि स्त्री यांच्यात समानता आली आहे. दोघेही आपल्या राष्ट्र, समाज, कुटुंब आणि वैयक्तिक उन्नतीसाठी योगदान करू इच्छितात. त्यामुळे आजची स्त्री ही घराच्या चार भिंती ओलांडून नोकरीसाठी घराबाहेर पडली आहे. सुशिक्षित स्त्री आपल्या शिक्षणाचा व बुद्धिमत्तेचा उपयोग घर व मुले यांच्यासाठीच न करता त्याचा उपयोग समाज, राष्ट्र व उन्नतीसाठी

करण्यासाठी धडपडत आहे. शिवाय आजची स्त्री विविध क्षेत्रात आपले करिअर घडवित आहे. जी क्षेत्रे आधी केवळ पुरुषांसाठीच समजली जात होती. अशाही क्षेत्रात आज स्त्री आपले करिअर घडवित आहे. प्राचीन काळापासून आपली भारतीय सामाजिक व्यवस्था ही स्त्रीच्या बाबतीत नेहमीच पक्षपाती व विरुद्ध असणारी दिसून येते. मात्र आजची स्त्री एकीकडे विवाह पध्दती स्विकारते आपल्यांना स्वीकारून त्यांचे पालनपोषणही करते. त्याचबरोबर करिअर ही घडवू इच्छिते. म्हणजेच व्यावसायिक दृष्ट्या सक्षम आणि त्याचबरोबर चांगली गृहिणी व चांगली माताही ती बनू इच्छिते.

अशा परिस्थितीत तिला विविध संघर्षांना सामोरे जावे लागते. विविध भूमिका पार पाडताना त्यात समन्वय व व्यवस्थापन ठेवून त्यामध्ये संतुलन ठेवण्याचे आव्हान तिने स्विकारले आहे. अशा परिस्थितीत तिच्या कामाचा ताण वाढून त्याचा परिणाम हा कामावर आणि कुटुंबावर होताना दिसतो. या मागची नेमकी कारणे शोधून त्यावर उपाय सुचविण्याकरिता प्रस्तुत संशोधन उपयुक्त ठरू शकते.

शीर्षक -

नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याचा तुलनात्मक अभ्यास

समस्या विधान -

प्रस्तुत संशोधनाचा प्रमुख हेतू नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याच्या तुलनात्मक अभ्यास करणे हा आहे.

समस्या विधान प्रश्नांच्या स्वरूपात खालील प्रमाणे मांडले आहे.

1. नोकरी करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य कसे असते ?
2. नोकरी न करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य कसे असते ?

संशोधनाची उद्दिष्टे -

प्रस्तुत संशोधनात संशोधिकेने पुढील उद्दिष्टे निश्चित केली.

1. नोकरी करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याचा अभ्यास करणे.
2. नोकरी न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याचा अभ्यास करणे.
3. नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याची तुलना करणे.

परिकल्पना -

कांचन जी. पाटील

डॉ. इंदुमती भारंबे

4Page

1. नोकरी करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य उच्च दर्जाचे आढळत नाही.
2. नोकरी न करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य उच्च दर्जाचे आढळत नाही.
3. नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्य मध्यमान गुणांकात सार्थ फरक आढळत नाही.

सज्ञांच्या कार्यात्मक व्याख्या -

नोकरी करणाऱ्या महिला -

ज्या महिला 25 ते 60 या वयोगटातील असून प्राथमिक, माध्यमिक, उच्चमाध्यमिक, महाविद्यालयीन स्तरावर शिक्षक, कर्मचारी म्हणून कार्यरत आहे किंवा बँक, पोस्ट, इत्यादी ठिकाणी कार्यालयीन काम करित आहे त्या महिला म्हणजे नोकरी करणाऱ्या महिला होय.

नोकरी न करणाऱ्या महिला -

ज्या महिला 25 ते 60 या वयोगटातील असून शिकलेल्या आहेत किंवा न शिकलेल्या आहेत परंतू घरकाम करतात. अशा महिला म्हणजे नोकरी न करणाऱ्या महिला होय.

मानसिक स्वास्थ्य -

व्यक्ती आपली समायोजन क्षमता आपले जीवन अधिकाधिक कार्यक्षम व यशस्वी होण्यासाठी जेव्हा वापरते तेव्हा त्या प्रक्रियेस मानसिक स्वास्थ्य असे म्हणतात.

व्याप्ती व मर्यादा -

व्याप्ती -

प्रस्तुत संशोधनात काटोल शहरातील 25 ते 60 या वयोगटातील नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याचा तुलनात्मक अभ्यास केला आहे.

मर्यादा -

9. प्रस्तुत संशोधन केवळ काटोल शहरातील 25 ते 60 या वयोगटातील नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांपुरतेच मर्यादित आहे.

२. प्रस्तुत संशोधनात नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याचा तुलनात्मक अभ्यास केला आहे.

संशोधन पध्दती -

प्रस्तुत संशोधन हे वर्तमान स्थितीशी निगडित आहे. म्हणून प्रस्तुत संशोधनासाठी सर्वेक्षण पध्दतीचा वापर केलेला आहे.

जनसंख्या व न्यादर्श -

जनसंख्या -

काटोल शहरातील 25 ते 60 या वयोगटातील नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या सर्व महिलांचा समावेश जनसंख्येमध्ये करण्यात आला.

न्यादर्श -

काटोल शहरातील 25 ते 60 वयोगटातील नोकरी करणाऱ्या 100 आणि न करणाऱ्या 100 महिलांची निवड स्तरीय न्यादर्शन पध्दतीने करण्यात आली.

संशोधनाची साधने

प्रस्तुत संशोधनात महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याचे मापन करण्यासाठी जगदीश आणि श्रीवास्तव यांनी तयार केलेल्या मानसिक स्वास्थ्य मापिकेचा (1983) उपयोग करण्यात आला.

कार्यपध्दती -

प्रस्तुत संशोधनासाठी काटोल शहरातील 25 ते 60 या वयोगटातील नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांना मानसिक स्वास्थ्य मापिका देऊन योग्य त्या सूचना देण्यात आल्या. व त्या त्यांच्या कडून सोडवून घेण्यात आल्या.

संख्याशास्त्रीय तंत्रे-

प्रस्तुत संशोधनात संकलित माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी व परिकल्पनांचे परीक्षण करण्यासाठी केंद्रीय प्रवृत्तीची परिमाणे, विचलनशीलतेची परिमाणे, सहसंबंध गुणक व टी-परीक्षणाचा वापर करण्यात आला.

संकलित माहितीचे विश्लेषण आणि अन्वयार्थ

उद्दिष्ट क्र. 1

नोकरी करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याचा अभ्यास करणे.

परिकल्पना 1

नोकरी करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य उच्च दर्जाचे आढळत नाही.

वरील परिकल्पनेचे परीक्षण करण्यासाठी नोकरी करणाऱ्या 100 महिलांकडून मानसिक स्वास्थ्य मापिका सोडवून घेतली व गुणदान केले. त्यातील जास्तीत जास्त गुण 167 व कमीत कमी गुण 106 घेऊन गुणमर्यादा निश्चित करून महिलांचे निम्न मानसिक स्वास्थ्य गट, साधारण मानसिक स्वास्थ्य गट व उच्च मानसिक स्वास्थ्य गट असे तीन वर्गात वर्गीकरण केलेले आहे. ते पुढील तक्त्यात दर्शविले आहे.

तक्ता क्र.1 नोकरी करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य गुणमर्यादा

अ.क्र	गुणमर्यादा	मानसिक स्वास्थ्य पातळी
1	106-126	निम्न
2	127-146	साधारण
3	147-167	उच्च

गुणमर्यादा व मानसिक स्वास्थ्य पातळीनुसार नोकरी करणाऱ्या महिलांची संख्या व टक्केवारी पुढील तक्त्यात दर्शविली आहे.

तक्ता क्र.2 नोकरी करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य

अ.क्र	मानसिक स्वास्थ्य पातळी	नोकरी करणाऱ्या महिलांची संख्या	टक्केवारी
1	निम्न	19	19%
2	साधारण	68	68%
3	उच्च	13	13%

निम्न प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी करणाऱ्या महिलांचे शेकडा प्रमाण 19% असून साधारण प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी करणाऱ्या महिलांचे शेकडा प्रमाण

68% आहे. तर उच्च प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी करणाऱ्या महिलांचे शेकडा प्रमाण 13% इतके आहे. याचा अर्थ असा की, उच्च प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी करणाऱ्या महिलांचे प्रमाण अल्प आहे. तर निम्न प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी करणाऱ्या महिला व साधारण प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी करणाऱ्या महिला यांचे मिळून शेकडा प्रमाण (19 + 68) = 87 इतके आहे. यावरून असे म्हणता येईल की, जवळ जवळ 87% नोकरी करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य उच्च दर्जाचे आढळते. त्यामुळे वरील परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल.

उद्दिष्ट क्र.2

नोकरी न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याचा अभ्यास करणे.

परिकल्पना 2

नोकरी न करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य उच्च दर्जाचे आढळत नाही.

वरील परिकल्पनेचे परीक्षण करण्यासाठी नोकरी न करणाऱ्या 100 महिलांकडून मानसिक स्वास्थ्य मापिका सोडवून घेतली व गुणदान केले. त्यातील जास्तीत जास्त गुण 153 व कमीत कमी गुण 107 घेऊन गुणमर्यादा निश्चित करून महिलांचे निम्न मानसिक स्वास्थ्य गट, साधारण मानसिक स्वास्थ्य गट व उच्च मानसिक स्वास्थ्य गट असे तीन वर्गात वर्गीकरण केलेले आहे. ते पुढील तक्त्यात दर्शविले आहे.

तक्ता क्र.3 नोकरी न करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य गुणमर्यादा

अ.क्र	गुणमर्यादा	मानसिक स्वास्थ्य पातळी
1	107-122	निम्न
2	123-138	साधारण
3	139-153	उच्च

गुणमर्यादा व मानसिक स्वास्थ्य पातळीनुसार नोकरी न करणाऱ्या महिलांची संख्या व टक्केवारी पुढील तक्त्यात दर्शविली आहे.

तक्ता क्र.4 नोकरी न करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य.

अ.क्र	मानसिक स्वास्थ्य पातळी	नोकरी न करणाऱ्या महिलांची संख्या	टक्केवारी
1	निम्न	13	13%
2	साधारण	54	54%
3	उच्च	33	33%

निम्न प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी न करणाऱ्या महिलांचे शेकडा प्रमाण 13% असून साधारण प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी न करणाऱ्या महिलांचे शेकडा प्रमाण 54% आहे. तर उच्च प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी न करणाऱ्या महिलांचे शेकडा प्रमाण 33% इतके आहे. याचा अर्थ असा की, निम्न प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी न करणाऱ्या महिलांचे प्रमाण अल्प आहे. तर साधारण प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी न करणाऱ्या महिला व उच्च प्रमाणात मानसिक स्वास्थ्य असलेल्या नोकरी न करणाऱ्या महिला यांचे मिळून शेकडा प्रमाण $(54 + 33) = 87$ इतके आहे. यावरून असे म्हणता येईल की, जवळ जवळ 87% नोकरी न करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य उच्च दर्जाचे आढळते. त्यामुळे वरील परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल.

उद्दिष्ट क्र. 3

नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्याची तुलना करणे.

परिकल्पना 3

नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्य मध्यमान गुणांकात सार्थ फरक आढळत नाही.

तक्ता क्र. 5

नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्य गुणांकांचे मध्यमान (M) प्रमाण विचलन (SD) व t मूल्य

अ.क्र	गट	संख्या (N)	मध्यमान (M)	प्रमाण विचलन (SD)	स्वाधीनता मात्रा	t मूल्य
1	नोकरी करणाऱ्या (मा.स्वा.)	100	134.78	10.32	198	0.34
2	नोकरी न करणाऱ्या (मा.स्वा.)	100	134.29	9.93		

सार्थकतेच्या 0.01 स्तरावर टेबल t मूल्य 2.64

स्वाधीनता मात्रा $(df) = 198$ साठी 0.01 सार्थकता स्तरावर टेबल t मूल्य 2.64 आहे आणि प्राप्त t मूल्य 0.34 आहे. प्राप्त t मूल्य हे टेबल t मूल्यापेक्षा कमी आहे. म्हणून नोकरी करणाऱ्या

कांचन जी. पाटील

डॉ. इंदुमती भारंबे

9Page

आणि नोकरी न करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक स्वास्थ्य मध्यमान गुणांकात सार्थ फरक नाही. म्हणून परिकल्पनेचा स्वीकार करावा लागेल वरील तक्ता क्र.5 वरून असे दिसून येते की, नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांचा मानसिक स्वास्थ्य मध्यमान गुणांक जवळ जवळ सारखा आहे. यावरून असे लक्षात येते की, नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य सारखेच आहे.

निष्कर्ष -

1. नोकरी करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य उच्च दर्जाचे आढळून आले. (तक्ता क्र. 2 वरून)
2. नोकरी न करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य उच्च दर्जाचे आढळून आले. (तक्ता क्र. 4 वरून)
3. नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य सारखेच आढळून आले. (तक्ता क्र. 5 वरून)

चर्चा

निष्कर्ष क्र. 1, 2 नुसार नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य उच्च दर्जाचे आढळून आले. याचे कारण या महिलां प्रत्येक परिस्थितीशी जुळवून घेतात म्हणजेच समायोजन साधतात असे वाटते.

निष्कर्ष क्र. 3 नुसार नोकरी करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या महिलांचे मानसिक स्वास्थ्य सारखेच आढळून आले. याचे कारण या महिला आपल्या दैनंदिन कामबरोबरच मानसिक स्वास्थ्यालाही सारखेच महत्त्व देतात असे वाटते.

संदर्भ ग्रंथ सुची

- 1) मुळे रा. शं., उमाठे वि. तु. (1998) शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्वे: महाराष्ट्र ग्रंथ निर्मिती मंडळ
- 2) दांडेकर वा.ना. (2007) शैक्षणिक मूल्यमापन व संख्याशास्त्र पुणे, श्री विद्या प्रकाशन
- 3) भिंताडे वि. रा. (2011) शैक्षणिक संशोधन पध्दती पुणे, नित्यनूतन प्रकाशन